

Діяльність митрополита Андрея Шептицького як мецената в ділянці українського мистецтва

Українське мистецтво впродовж своєї багатовікової історії, на щастя, мало не поодинокі випадки меценатства. Прояви доброї волі, бажання спричинитися до розквіту національної культури і мистецтва, до збереження чи навіть врятування пам'яток задля нащадків мали наслідком будівництво монументальних споруд, що стали окрасою того чи іншого стилістичного періоду, заснування масштабних цінних збірок, збереження численних пам'яток тощо. В умовах розквіту держави опікувалися мистецтвом самі можновладці: їхнім зусиллям і підтримці завдячуємо за зведення величних споруд, оздоблених розписами, мозаїкою, збагачених пластикою; на їхнє замовлення писались рукописи, органічно доповнені вишуканими мініатюрами. Згодом, у XVII–XVIII ст. козацька старшина виділяла великі кошти на будівництво церков, замовляла й фінансувала твори мистецтва, формувала приватні колекції.

Звичайно, благодійною діяльністю мали можливість займатися тільки заможні люди, що мали високе суспільне становище та відповідну освіту чи зацікавлення.

На західноукраїнських землях традиція благодійності також досить давня, однак хронологічні межі запропонованої теми змушують нас зосередитись на періоді XIX – початку XX ст. Так вже склалося, що у Галицькій Україні впродовж XIX ст. найбільш освіченим та національно свідомим завжди був стан духовенства. Вихідці з родин священиків, як і самі духовні особи, очолювали прогресивні рухи доби, закладали початки національного відродження в краї. Дещо змінюється ситуація до кінця століття, роль керманіча в духовному відновленні перебирає новочасна інтелігенція. Та фінансові труднощі не сприяли розквіту меценатства серед цього прошарку суспільства.

На той час Галичина перебувала у складі Австро-Угорської монархії, а в краї вирішальні адміністративні посади обіймали, здебільшого, чиновники польського походження. Відповідно, влада у Відні хоча й ставилась толерантно до українських проблем, але залишала фінансові питання на розсуд місцевої адміністрації. Достатньо буде навести такий приклад: у Галичині на польське мистецтво виділялось щорічно 25000 зл. ринських, з них 10000 зл. надходило з крайових фондів, ухвалених сеймом, 3000 зл. – стипендії (одна з них – фонду стипендій Яна Матейка під назвою “Люблінська унія”). На руське ж (українське – О.С.) мистецтво виділялось 300 зл., з них 100 зл. – стипендії ім. Т.Г. Шевченка, 100 зл. – стипендії ім. Я. Матейки, та 100 зл. на рік – допомога з крайових фондів [1]. Отже, з крайових фондів на польське мистецтво виділялось – 10000 зл., а на українське – 100 зл., і це при тому, що перше далеко не було взірцем у питанні ставлення суспільства до національного мистецтва, до того поляки теж не мали власної держави. Польська культура, окрім державних коштів, підтримувалась і меценатами. Українська ж культура на початок XX ст. стала повністю залежною від приватної підтримки. У такій історичній ситуації меценати національної культури виступали не лише фінансовими опікунами, а й виконували роль організаційну та захисну, яка повинна належати державним структурам. Під їхнім протекторатом відбувались крайові виставки, вони виступали ініціаторами й учасниками дискусій, влаштовували конкурси. До них звертались за порадою, підтримкою й з проханням про захист.

У той же час загострюється проблема польсько-українських взаємин, українська культура, її витoki, особливості все активніше обговорюються на шпальтах періодики. В

умовах усвідомлення своєї національної своєрідності і водночас складних політичних і суспільних відносин будь-яка підтримка ставала вагомою і часто вирішальною.

На щастя, прогресивні порухи української інтелігенції стали реальністю з призначенням 17 січня 1901 р. главою греко-католицької церкви нащадка давнього боярського роду Андрея Шептицького. Родинна атмосфера, відповідна освіта й інтереси спричинились до пильної уваги митрополита до проблем української культури і мистецтва зокрема. Його діяльність як мецената – окрема велика і різнопланова тема, яка й досі у повному обсязі не опрацьована. Увага митрополита поза церковними справами спрямовувалась на українську культуру, на піднесення духовної сфери як основного засобу консолідації української нації, єдиної реальної можливості довести світові існування народу і продемонструвати його життєву потенцію. Його меценатська діяльність мала плановий характер і охоплювала максимально різні прояви мистецької творчості. І, як писав М. Голубець на початку ХХ ст.: “...щастям для українського мистецтва є те, що на три мільйони байдужих до мистецтва галичан знайшовся один Шептицький... Факт, що митрополит Шептицький підтримав відродження українського мистецтва в момент, коли серед громадськості тільки виникало зацікавлення мистецтвом”. Митрополит займав позицію підтримки української національної минувшини і формування новітнього мистецтва на основі народного надбання з урахуванням усіх сучасних тенденцій.

Його політика розвитку національної культури насамперед стосувалась церковного мистецтва. Ще до початку ХХ ст. були продемонстровані окремі спроби націоналізувати церковну архітектуру (невеличка дерев'яна церква в гуцульському стилі (арх. І. Левинський) на Крайовій виставці 1894 р.). Згодом активно поживавилось художнє життя у Львові та згуртувались творчі сили для боротьби за національну культуру (Товариство для розвою руської штуки – з 1898 р., Товариство прихильників української літератури, науки і штуки – з 1904 р.). Врешті, як слушно зауважив О. Нога, було “кілька причин розквіту церковного будівництва в останні роки ХІХ ст.: мистецькі національні товариства, розквіт промисловості, яка могла виготовляти церковні речі, та суспільство дійшло до розуміння ідеї служіння Богові через національний ритуал” [2].

Митрополит Андрей, підтримавши рух за стилевість української церкви, робить практичні кроки: оголошує конкурси проектів та створює Архітектурно-церковну комісію, яка їх контролює і робить відбір. Комісія у складі А. Шептицького, І. Левинського, С. Гавришкевича, П. Гарасимовича працює впродовж 1905–1914 рр. [3]. Як результат, було отримано чималу кількість зразкових планів церковних споруд, формотворчі принципи яких мали в основі архітектоніку дерев'яних храмів України [4].

Наступною стала проблема внутрішнього оздоблення храму: розписи, ікони, різьба, церковне начиння тощо. Майже до початку ХХ ст. в оформленні інтер'єрів орієнтувались на західну традицію і щодо фігурних, і щодо орнаментальних зображень. Зміни, які відбувались в архітектурі, вимагали відповідних змін і в оформленні інтер'єру. До праці над монументальними розписами та іконами для храмів митрополит Андрей залучає провідних західноукраїнських митців, чії пошуки орієнтувались на спадщину минулого, на традиційне українське мистецтво та одягались у новочасну форму, були співзвучні загальнонаціональним пошукам українського, зокрема, церковного стилю. Такими митцями були М. Сосенко, М. Бойчук, Ю. Буцманюк. Так, у співпраці з бюро І. Левинського, за сприяння митрополита Андрея Шептицького та участі М. Сосенка були зведені й оздоблені розписами церкви св. Михаїла в Підберізцях біля Львова, Успіння Богородиці у Славсько поблизу Сколе (розписи частково знищені в купольній частині храму, на стінах – перемальовані із збереженою авторською орнаментальною схемою). За сприяння митрополита змінилось і наповнення храму, що тепер стало співзвучним із загальною стилістикою будівлі. За приклад може

служувати іконостас храму св. Онуфрія Василіанського монастиря у Львові, виконаний на початку ХХ ст. Модестом Сосенком у традиціях західноукраїнського іконопису ХVII ст. [5]. Таким чином, реально почала діяти програма щодо стилевості українських храмів та їхнього устаткування на найвищому рівні [6].

Серед заходів митрополита, спрямованих на створення осередків культури та мистецтва, найбільш вагомим стало заснування 1905 р. у Львові Церковного музею (1910 р. перейменований на Національний Музей імені митрополита Андрея графа на Шептичах Шептицького) [7]. Метою закладу було “зобразити в наукових цілях на зібраних пам’ятках стан нашого культурно-народного життя в історичнім, а, по змозі, також в біжучім розвою, а крім сего ширити серед молодших поколінь широких народних мас любов і пошановання культурних пам’яток нашої старини в цілі піднесення і поступу національної культури”. Згідно зі статутом Музею його майно складалося: “1.3 фундації греко-католицького Галицького митрополита Андрея графа на Шептичах Шептицького, а саме: а) музеальних зборів, бібліотеки та інвентара, описаних спеціальними каталогами, поміщених тимчасово в митрополичім забудованню у Львові при площі св. Юра ч. 5 ...” [8]. Також вказувалось, що музей формує колекції творів української культури.

Організовувались періодичні виставки, експедиції, поповнювались збірки рукописів та стародруків, давньоукраїнського живопису, новітнього малярства, в основному, завдяки дарункам А. Шептицького. Проводилась робота з упорядкування збірок, консервації та реставрації давньоукраїнського живопису (до праці залучались сучасні митці). Згодом митрополит придбав для музею окремий великий будинок у центрі міста.

На базі музею було організоване Товариство наукових викладів ім. П. Могили, що отримало статус національного університету. Через популяризацію сучасних здобутків науки і мистецтва згадане Товариство намагалось піднести рівень освіти серед загалу. У програмі лекторіїв з мистецтва в Перемишлі 1912 р. був виступ І. Труша на тему “Штука, критика і суспільство”. У звітах І. Труш писав, що найбільш зацікавлена у лекціях – молодь, старша інтелігенція виявляла середню зацікавленість, міщанство ж не розуміє цілі, оскільки такі заходи спрямовані на закладання основ для майбутнього зросту і не дають негайних результатів [9].

Відкриття музею 1913 р. стало винятковою подією для Львова, про нього писала преса: “Музей для усвідомлення нас про те, ким ми були, і ким ми є тепер. І для пов’язання в одну нерозривну єдність нашої минувшини з нашою будучністю. Діло це є актом – національно-політичним, в значенні тої національної політики, яка обіймає й доцільно систематизує всі прояви життя народу, внутрішнього і зовнішнього” [10]. Відзначався і той факт, що меценатом виступав представник старого шляхетського роду Шептицьких, тобто відбувалося повернення давньої традиції, коли аристократія займалась своєю природною справою – плеканням державності. Князь церкви, дбаючи про національні справи, засвідчував єдність греко-католицької церкви з основними прагненнями українського народу.

Єдина реальна можливість довести світові існування народу – показати його духовну творчу потенцію, відмінну від інших. Для цього існувало кілька шляхів: зберегти давні твори мистецтва, відповідно їх опрацювати, маючи професійну освіту, вдихнути в них нову силу; висловлюватися сучасною мистецькою мовою, але базуватися на традиційних основах формотворення. Митрополит переслідував високу гуманну ідею, задля реалізації якої ставились окремі завдання: виділення коштів на допомогу та стипендії українським митцям, підтримка культ-освітніх товариств, шкіл, організація конкурсів, виставок, заснування нових базових інституцій для подальшого розвитку культури, невтомна їх підтримка.

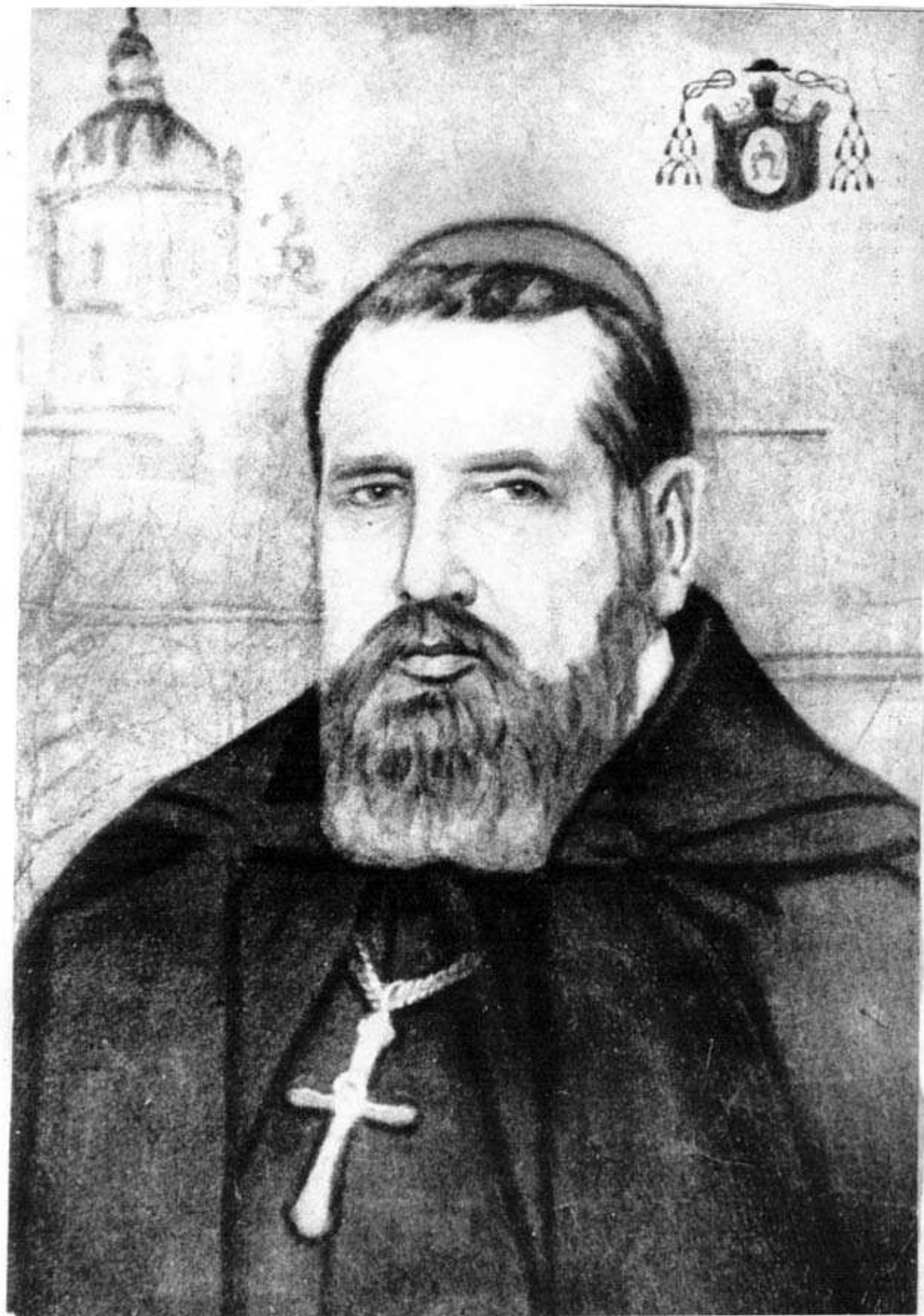
Така цілеспрямована діяльність була під силу лише людині енциклопедичних знань, яка добре розуміла мистецтво і цінувала його значення у процесі відродження нації, людині,

у світогляді якої поєднувалися шана і пієтизм до історії народу з істинною потребою освіченої людини – зберегти й виплекати красу в різних проявах у сьогоденні й утримати її для нащадків.

Митрополит мовби володів даром передбачення. Підтримувані ним митці, як покаже час, виявилися справді перлинами національної культури. У цьому допомагало знання й розуміння Його Ексселенцією природи мистецтва, його історії та впливу на еволюцію світових цивілізацій (свого часу А. Шептицький викладав історію мистецтва у школі О. Новаківського). Співпраця митрополита і галицьких художників розпочалась під кінець першого десятиліття ХХ ст. Розуміючи складність їхніх життєвих умов та цінуючи обдарованість, як і прагнення художників внести посильну лепту в побудову професійної української культури, А. Шептицький намагався підтримувати їх, виділяв кошти на стипендії, поїздки за кордон у провідні мистецькі центри Париж і Рим, а також паломницькі подорожі до Святої Землі (Палестина, Єрусалим, Греція). Одні митці потребували разової допомоги, інші – стипендії на отримання освіти, окремі – звичайної розмови про наболілі проблеми з розумною людиною. Показовими і незамінними для розкриття стосунків між митрополитом та художниками є листи, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Серед імен митців як з Галичини, так і з Наддніпрянщини зустрічаємо: Т. Копистинського, М. Сосенка, А. Манастирського, Ю. Буцманюка, М. Гаврилка, М. Бойчука, І. Северина, О. Новаківського... Шептицький проявляв велике зацікавлення й турботу про художників, терпіння й співчуття, що важило немало, враховуючи складність людських характерів, особливо творчих натур. Доли багатьох були ним не тільки врятовані, але й по-батьківському виплекані та збережені для українського мистецтва, як справедливо зазначив В. Овсійчук [11]. Іван Старчук – випускник Коломийської гімназії – писав до митрополита: "...осміляюся отже якраз зробити і уклінно прошу помочи мені вселаскавійше матеріально на початку моїх студій малярських" [12]. Важке матеріальне становище під час навчання у Краківській академії мистецтв, змусило звернутися до митрополита й скульптора-наддніпрянца Михайла Гаврилка: "Високоповажний Добродію! Згідно з Вашим бажанням і обітницею я доводжу Вас до відомості, що в мене вичерпалися "фінансові запаси" до краю, далі нікуди. Проекту пам'ятника Шевченкові до сього часу не розпочав, бо не маю чим, бо переважно десь проживаю за 2–3 шістки"[13].

Щасливо склались стосунки О. Новаківського та митрополита Андрея. Спільність задумів, єдина мета та подібні шляхи її досягнення єднали двох великих людей. Хто знає, чи мав би український народ такий неоціненний скарб, як картини, рисунки О. Новаківського, якби не зацікавлення ним Його Ексселенцією. Зберегти свої твори для рідного народу було прагненням самого художника, але здійснити його він зумів лише завдяки А. Шептицькому. Митрополит уклав угоду з митцем, за якою він виділяв необхідні для творчості кошти, натомість О. Новаківський зобов'язувався відсилати написані твори, які б не хотів продавати, начерки, рисунки Шептицькому [14]. Підтримкою митрополита користувався художник і після переїзду до Львова, при заснуванні української школи мистецтв. Талановита молодь, учні О. Новаківського теж не залишались поза увагою великого мецената, їхні твори поповнювали збірку Національного музею.

До А. Шептицького звертались і професори, вказуючи на обдарованих учнів та на їхню безпомічність у буденному житті. Юзеф Панькевич та Ясек Мальчевський, викладачі Краківської академії мистецтв, неодноразово офіційно писали Його Ексселенції про видатний талант О. Сорохтея, який не може розвинути через крайню бідність студента, що відбивається на його слабкому здоров'ї, а виснажлива нічна праця у друкарні, брак елементарних засобів та умов до життя не сприяють необхідній віддачі навчання. А художник цей у майбутньому може прислужитись своєму народові [15].

М. Сосенко.

Портрет митрополита Андрія Шептицького.

Стипендіатами Андрея Шептицького були Модест Сосенко, Іван Северин та Михайло Бойчук. Завдяки митрополиту, вони змогли отримати освіту в Паризькій національній школі мистецтв, Мюнхенській академії образотворчих мистецтв та Краківській академії мистецтв [16].

Його Ексцеленція закупував також картини з виставок чи безпосередньо від художників, чим підтримував матеріально і самих митців, і водночас дбав про збереження найкращих творів сучасності для нащадків (згодом ними поповнилась збірка музею). Твір Ф. Красицького “Коло криниці” він придбав з виставки Товариства прихильників української літератури, науки і штуки 1905 р. [17] Ним був також куплений етюд М. Івасюка до монументальної історичної картини “В’їзд Б. Хмельницького до Києва” [18]. Шептицький сформував колекції творів О. Новаківського, М. Сосенка, І. Северина особистими закупками чи дарунками самих художників.

Сьогодні, завдяки такій далекоглядності великого мецената, Національний музей у Львові володіє унікальною збіркою західноукраїнського мистецтва кінця ХІХ – початку ХХ ст. З великої творчої спадщини Івана Северина, розкиданої по Україні, збереглись до наших днів тільки його ранні твори з Гуцульщини у збірці музею. Вповні, з окремими втратами творів релігійного змісту у 1950-і рр., представлена у колекції творчість витонченого колориста Модеста Сосенка. І таких прикладів можна навести чимало.

Багато писали про митрополита відомі і духовні, і світські особи: Й. Сліпий, М. Вороний, М. Голубець, І. Свенціцький. Кожний вислів – шана Великому Меценату української культури. Дозволимо собі процитувати: “Був у нас, на галицькій Україні, чоловік високого росту та ще вищого духа, що розумівся на мистецтві, пізнавався на талантах, вмів найти дороги і засоби для піддержання сучасної і збереження колишньої народної культури. Коли б не він, не одно припало би столітнім порохом, не один талант пішов би на марне. На думці в нас – митрополит Андрей Шептицький, якому історія української культури дасть прізвище українського Юлія II”.

¹ Труш І. Чи можлива у нас штука? // Про мистецтво і літературу. – К., 1958.

² Нога О. Український стиль в церковному мистецтві Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століть. – Львів, 1999. – С. 51.

³ Нога О., Яців Р. Мистецькі товариства, об’єднання, угруповання, спілки Львова (1860–1998). Матеріали до довідника. – Львів, 1998. – С. 38.

⁴ Нога О. Український стиль.... – С. 81.

⁵ Скоп Л. У пошуках національного стилю // Галицька брама. – 1999. – № 1–2. – С. 25.

⁶ Нога О. Український стиль – С. 80.

⁷ Статут “Національного Музею ім. Митрополита Андрея графа на Шептичах Шептицького” у Львові. – Жовква, 1910.

⁸ Там само.

⁹ Наукові відчити товариства ім. П. Могили // ЦДІА у Львові. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 6.

¹⁰ Діло і його творець // Діло. – 1913. – Ч. 278. – С. 1.

¹¹ Овсійчук В. Михайло Мороз в Римі. – Рим, 1993.

¹² Лист І. Старчука до митрополита А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2. – Од. зб. 51.

¹³ Лист М. Гаврилка до митрополита А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2. – Од. зб. 51.

¹⁴ Угода О. Новаківського та А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2. – Од. зб. 51.

¹⁵ Листи до А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2. – Од. зб. 51. – А. 95, 97.

¹⁶ Лист І. Северина до А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2. – Од. зб. 51; Модест Сосенко (1875–1920): Каталог меморіальної виставки. – Львів, 1960.

¹⁷ Лист Ф. Красицького до митрополита А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2.

¹⁸ Лист М. Івасюка до митрополита А. Шептицького // ЦДІА у Львові. – Ф. 358. – Оп. 2.